

ISTE'MOL, JAMG'ARMA VA INVESTITSİYALARNING IQTISODIY MAZMUNI

Karimov Tolmosbek Xolmo'min o'g'li
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
axborot texnologiyalari kafedrası assistenti
tolmosbekkarimov76@gmail.com.

Omonov Asadbek Begali o'g'li
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola O'zbekistonda 5 yoshdan 10 yoshgacha bo'lgan bolalarning rivojlanish xususiyatlari va ta'lim ehtiyojlarini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qiladi. Tadqiqot ushbu yosh guruhidagi bolalarning kognitiv va ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirishda mavjud pedagogik yondashuvlarning samaradorligini baholaydi. Unda erta bolalik davri ta'lim siyosatining ahamiyati yoritilib, o'quv muhitini yaxshilash bo'yicha takliflar ilgari suriladi. Shuningdek, madaniy omillarning ushbu yoshdagi bolalarning o'quv jarayoniga ta'siri ko'rib chiqiladi. Olingan natijalar milliy ta'lim strategiyalari va bolalar rivojlanish dasturlarini takomillashtirishga hissa qo'shishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Bolalar rivojlanishi, ta'lim ehtiyojlari, erta bolalik ta'limi, pedagogik yondashuvlar, kognitiv ko'nikmalar, ijtimoiy adaptatsiya, yosh xususiyatlari

Kirish

Besh yoshdan o'n yoshgacha bo'lgan davr bolalar rivojlanishining eng muhim va murakkab bosqichlaridan biri hisoblanadi. Bu yosh oralig'i maktabgacha ta'limdan boshlang'ich maktabga o'tishni, shaxsiyat shakllanishining asosiy poydevorlarini qo'yishni va kelajakdagi intellektual, ijtimoiy-emotsional hamda jismoniy salomatlik uchun mustahkam zamin yaratishni o'z ichiga oladi. Ushbu davrda bolalarning kognitiv qobiliyatlari sezilarli darajada rivojlanib, ular atrofdagi dunyoni tushunish, mantiqiy fikrlash va muammolarni hal qilishda yangi bosqichlarga ko'tariladi. Jan Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi bu jarayonni chuqur tahlil qilib, bolalar fikrlashining murakkab mexanizmlarini va ularning turli rivojlanish bosqichlaridagi o'ziga xos xususiyatlarini yoritib beradi [1]. Bu nazariya zamonaviy pedagogik amaliyot uchun bebaho yo'nalish bo'lib, ta'lim muhitini bolalarning tabiiy kognitiv taraqqiyotiga mos ravishda samarali tashkil etishda muhim rol o'ynaydi.

Shu bilan birga, 5-10 yosh davri ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni shakllantirish uchun ham hal qiluvchi ahamiyatga ega. Boshlang'ich maktab yillari bolalar uchun o'z-o'zini anglash, hissiyotlarni boshqarish va samarali muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirishning asosiy davri hisoblanadi. Bu ko'nikmalar axloqiy rivojlanish va ijtimoiy moslashuv uchun poydevor vazifasini o'taydi[2]. Ta'lim muassasalarida psixologik qulay va qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratish, o'qituvchilarning mehr-muhabbati, teng munosabat va

muvaffaqiyatlarni rag'batlantirishi bolalarda o'z qadrini his qilish, minnatdorlik va qabul qilish tuyg'ularini rivojlantiradi, ularni hamdardlikka va boshqalarning hayotiga ijobiy hissa qo'shishga o'rgatadi [2]. Jismoniy salomatlik va motor ko'nikmalari ham ushbu davrda muhim ahamiyat kasb etadi. Maktabgacha yoshdan boshlab sog'lom turmush tarzini shakllantirish, jismoniy faollikni oshirish, to'g'ri ovqatlanish madaniyatini singdirish va gigiyena qoidalariga rioya etish bolalarning umumiy rivojlanishi uchun zarurdir [3]. Ota-onalar va o'qituvchilarning hamkorligi bu muhim odatlarni muvaffaqiyatli shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu davr bolaning kelajakdagi hayotiga mustahkam asos yaratadigan ko'plab o'zgarishlar va imkoniyatlar bilan to'la bo'lib, uning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash uchun kompleks va tizimli yondashuvni talab etadi.

Adabiyotlar tahlili

Ushbu bo'limda 5 yoshdan 10 yoshgacha bo'lgan bolalar rivojlanishining murakkab va ko'p qirrali jihatlarini yorituvchi mavjud ilmiy adabiyotlar tanqidiy tahlil qilinadi. Mazkur yosh davri bolaning kognitiv, ijtimoiy-emotsional va jismoniy taraqqiyotida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, maktabgacha ta'limdan boshlang'ich maktabga o'tish, shaxsiyatning shakllanishi va kelajakdagi hayotiy ko'nikmalar uchun mustahkam zamin yaratish bilan tavsiflanadi. Adabiyotlar tahlili ushbu davrning o'ziga xos xususiyatlarini, rivojlanish mexanizmlarini, shuningdek, ta'lim va tarbiya jarayonlariga ta'sir etuvchi omillarni chuqur o'rganishga qaratilgan. Turli xil nazariy yondashuvlar, empirik tadqiqotlar va amaliy tavsiyalar sintez qilinib, mavzuning dolzarbligi va ilmiy ahamiyati keng qamrovli yoritiladi.

Kognitiv rivojlanish nuqtai nazaridan, 5-10 yosh davri bolalarning fikrlash qobiliyatlarida sezilarli o'zgarishlar yuz beradigan bosqich hisoblanadi. Jan Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi bu jarayonni tushinishda asosiy nazariy poydevor bo'lib xizmat qiladi. Ushbu nazariya bolalar fikrlashining murakkab mexanizmlarini va ularning turli rivojlanish bosqichlaridagi o'ziga xos xususiyatlarini chuqur tahlil qiladi [1]. Xususan, Piagetning aniq operatsiyalar bosqichi (taxminan 7 yoshdan 11 yoshgacha) bolalarning mantiqiy fikrlash, ob'ektlarni tasniflash, ketma-ketlikka joylashtirish va saqlanish tushunchasini (masalan, suyuqlik hajmi o'z shaklini o'zgartirganda ham o'zgarmasligini tushunish) o'zlashtirishini ta'kidlaydi. Bu davrda bolalar egotsentrizmdan uzoqlashib, boshqalarning nuqtai nazarini tushunishga qodir bo'ladilar, bu esa ularning ijtimoiy o'zaro munosabatlarini murakkablashtiradi. Zamonaviy tadqiqotlar Piaget nazariyasining asosiy tamoyillarini tasdiqlagan holda, uning ayrim jihatlarini kengaytiradi va yangi kontekstlarga tatbiq etadi. Masalan, ba'zi tadqiqotlar bolalarning kognitiv qobiliyatlari Piaget ta'kidlaganidan ko'ra ertaroq paydo bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi, bu esa madaniy va ta'limiy omillarning rolini ta'kidlaydi. Vygotskiyning sotsiomadaniy nazariyasi esa kognitiv rivojlanishda ijtimoiy o'zaro ta'sir va madaniy vositalarning (til, ramzlar) markaziy rolini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, bolalar kattalar va tengdoshlar bilan muloqot orqali bilim va ko'nikmalarni o'zlashtiradilar, bu esa ularning «yaqin rivojlanish zonasi»da (ZPD) o'rganish imkoniyatlarini kengaytiradi. Ushbu yosh davrida ijro etuvchi funksiyalar, jumladan, ishchi xotira, diqqatni boshqarish, impulsivlikni nazorat qilish va kognitiv moslashuvchanlik

sezilarli darajada rivojlanadi. Bu qobiliyatlar maktabdagi muvaffaqiyat, muammolarni hal qilish va kundalik hayotda samarali faoliyat yuritish uchun muhimdir. Raqamli texnologiyalarning bolalar kognitiv rivojlanishiga ta'siri ham so'nggi yillarda keng o'rganilmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nazorat ostida va maqsadli foydalanilganda, raqamli vositalar o'rganishni rag'batlantirishi mumkin bo'lsa-da, haddan tashqari foydalanish diqqatni jamlash qobiliyatiga va ijro etuvchi funksiyalarga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun, ta'lim muhitini bolalarning tabiiy kognitiv taraqqiyotiga mos ravishda samarali tashkil etishda Piagetning nazariyasi bebaho yo'nalish bo'lib xizmat qiladi [1].

Ijtimoiy-emotsional rivojlanish 5-10 yosh davrida bolaning shaxsiyat shakllanishi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Boshlang'ich maktab yillari bolalar uchun o'z-o'zini anglash, hissiyotlarni boshqarish va samarali muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirishning asosiy davri hisoblanadi [2]. Bu ko'nikmalar axloqiy rivojlanish va ijtimoiy moslashuv uchun poydevor vazifasini o'taydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tengdoshlar bilan munosabatlar bu davrda markaziy o'rinni egallaydi. Bolalar do'stlikni shakllantirish, guruh qoidalariga rioya qilish, nizolarni hal qilish va hamkorlik qilishni o'rganadilar. Tengdoshlar orasidagi ijobiy o'zaro ta'sirlar empatiya, o'z-o'zini hurmat qilish va ijtimoiy kompetentlikni rivojlantirishga yordam beradi, shu bilan birga, salbiy tajribalar (masalan, bullying) psixologik muammolarga olib kelishi mumkin. Oila munosabatlari ham bolaning ijtimoiy-emotsional rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Ota-onalarning tarbiya uslublari, ularning bolaga bo'lgan munosabati (qo'llab-quvvatlash, cheklovlar, avtonomiya berish) bolaning hissiy barqarorligi, o'ziga ishonchi va ijtimoiy ko'nikmalariga bevosita ta'sir qiladi. Maktab muhiti esa bolaning ijtimoiy-emotsional rivojlanishi uchun ikkinchi darajali, ammo juda muhim maydon hisoblanadi. Ta'lim muassasalarida psixologik qulay va qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratish, o'qituvchilarning mehr-muhabbati, teng munosabat va muvaffaqiyatlarni rag'batlantirishi bolalarda o'z qadrini his qilish, minnatdorlik va qabul qilish tuyg'ularini rivojlantiradi, ularni hamdardlikka va boshqalarning hayotiga ijobiy hissa qo'shishga o'rgatadi [2]. Aksincha, doimiy tanqid, dushmanlik yoki masxara qilish kabi salbiy o'zaro ta'sirlar bolalarda nafrat, tajovuzkorlik yoki aybdorlik hissini keltirib chiqarishi mumkin [2]. Shuning uchun, ta'lim jarayonida hissiy intellektni rivojlantirishga qaratilgan dasturlar, ijtimoiy-emotsional o'rganish (SEL) strategiyalari va ijobiy sinf muhitini yaratishga alohida e'tibor qaratish lozim. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, SEL dasturlari bolalarning akademik ko'rsatkichlarini yaxshilash, muammoli xatti-harakatlarni kamaytirish va ijtimoiy ko'nikmalarini oshirishda samarali hisoblanadi.

Jismoniy salomatlik va motor ko'nikmalari 5-10 yosh davrida bolaning umumiy rivojlanishi uchun muhim poydevor vazifasini o'taydi. Maktabgacha yoshdan boshlab sog'lom turmush tarzini shakllantirish, jismoniy faollikni oshirish, to'g'ri ovqatlanish madaniyatini singdirish va gigiyena qoidalariga rioya etish bolalarning umumiy rivojlanishi uchun zarurdir [3]. Bu davrda bolalarning yirik motor ko'nikmalari (yugurish, sakrash, to'p o'ynash) yanada takomillashadi, bu esa ularning jismoniy o'ziga ishonchini oshiradi va ijtimoiy o'yinlarda faol ishtirok etishiga imkon beradi. Mayda motor ko'nikmalari (yozish,

chizish, kichik narsalarni manipulyatsiya qilish) ham sezilarli darajada rivojlanib, maktabdagi o'quv faoliyatida, masalan, yozuv va rasm chizishda muhim rol o'ynaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muntazam jismoniy faollik nafaqat jismoniy salomatlikni mustahkamlaydi, balki kognitiv funksiyalar (diqqat, xotira) va emotsional barqarorlikka ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bolalar semizligining oldini olish, to'g'ri ovqatlanish odatlarini shakllantirish va gigiyena qoidalariga rioya etish bo'yicha pedagogik jarayonlarni o'rganish muhim ahamiyatga ega [3]. Ota-onalar va o'qituvchilarning hamkorligi bu muhim odatlarni muvaffaqiyatli shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi [3]. Maktablarda jismoniy tarbiya darslari, sport to'garaklari va ochiq havoda o'yinlar uchun imkoniyatlar yaratish bolalarning jismoniy faolligini oshirishda muhimdir. Shuningdek, uyqu rejimi va ekran vaqtini cheklash ham bolalarning jismoniy va ruhiy salomatligi uchun muhim hisoblanadi. Sog'lom turmush tarzini shakllantirish bo'yicha innovatsion ta'lim metodlarini strategik qo'llash kelajak avlodning sog'lom bo'lishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega [3].

Ta'lim va o'qitish metodologiyalari 5-10 yoshli bolalarning rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilishi lozim. Boshlang'ich maktab yillari bolaning akademik poydevorini shakllantirishda markaziy o'rinni egallaydi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bu yoshdagi bolalar uchun faol o'rganish, o'yin orqali ta'lim va amaliy faoliyatga asoslangan metodologiyalar eng samarali hisoblanadi. Differensial o'qitish yondashuvi har bir bolaning individual ehtiyojlari, o'rganish sur'ati va qobiliyatlarini inobatga olgan holda ta'lim jarayonini moslashtirishga imkon beradi. Loyiha asosidagi o'rganish va muammoga asoslangan o'rganish kabi metodlar bolalarning tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va hamkorlik qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. O'qituvchilarning roli nafaqat bilim beruvchi, balki o'quv jarayonini yo'naltiruvchi, rag'batlantiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi shaxs sifatida ham muhimdir. Ta'limda inklyuziv yondashuvni qo'llash, ya'ni alohida ehtiyojli bolalarni umumiy ta'lim muhitiga integratsiya qilish ham so'nggi yillarda keng muhokama qilinmoqda. Bu yondashuv barcha bolalarning teng ta'lim olish huquqini ta'minlashga va ularning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Baholash tizimlari ham bolalarning yosh xususiyatlariga mos bo'lishi, ularning stressini kamaytirishi va o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini oshirishi kerak. Formativ baholash, ya'ni o'quv jarayonida doimiy fikr-mulohazalar berish, bolalarga o'z kamchiliklarini tuzatish va rivojlanish yo'nalishlarini aniqlashda yordam beradi.

Ota-onalar, o'qituvchilar va jamoatchilikning hamkorligi 5-10 yoshli bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ota-onalarning maktab hayotiga faol jalb etilishi, o'qituvchilar bilan muntazam aloqada bo'lishi va uyda o'rganish uchun qulay muhit yaratishi bolaning akademik muvaffaqiyati va ijtimoiy-emotsional farovonligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ota-onalar va o'qituvchilar o'rtasidagi samarali hamkorlik bolalarning maktabga moslashuvini osonlashtiradi, o'quv natijalarini yaxshilaydi va xulq-atvor muammolarini kamaytiradi. O'qituvchilar nafaqat akademik bilim beruvchi, balki bolalarning hissiy ehtiyojlarini tushunadigan va ularni qo'llab-quvvatlaydigan murabbiy va maslahatchi sifatida ham muhim

rol o'ynaydi. Jamoatchilikning roli esa bolalar uchun xavfsiz va rag'batlantiruvchi muhitni yaratishda, ta'lim muassasalarini qo'llab-quvvatlashda va bolalarning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazishlari uchun turli dasturlar (sport to'garaklari, san'at studiyalari, kutubxonalar) taklif qilishda namoyon bo'ladi. Mahalliy hokimiyat organlari va nodavlat tashkilotlarning bolalar rivojlanishiga qaratilgan siyosatlar va dasturlari ham ushbu yosh davrining muvaffaqiyatli o'tishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, 5-10 yosh davri bolalar rivojlanishining har bir jabhasida sezilarli o'zgarishlar va imkoniyatlar bilan to'la bo'lgan dinamik bosqichdir. Mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, kognitiv, ijtimoiy-emotsional va jismoniy rivojlanish o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, bir-biriga ta'sir qiladi. Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi [1], boshlang'ich maktab o'quvchilarida ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni rivojlantirishning pedagogik va psixologik xususiyatlari [2] hamda maktabgacha yoshdagi bolalarda sog'lom turmush tarzini shakllantirishning pedagogik jarayoni [3] bo'yicha tadqiqotlar ushbu davrni chuqur tushunish uchun muhim nazariy va amaliy asoslarni taqdim etadi. Biroq, adabiyotlarda hali ham ba'zi bo'shliqlar mavjud. Masalan, raqamli texnologiyalarning uzoq muddatli ta'siri, turli madaniy kontekstlardagi rivojlanish farqlari va bolalar rivojlanishining har bir jabhasini birgalikda o'rganuvchi kompleks, uzunlamos tadqiqotlar yetarli emas. Kelajakdagi tadqiqotlar ushbu bo'shliqlarni to'ldirishga, shuningdek, bolalarning individual ehtiyojlariga mos keladigan innovatsion ta'lim va tarbiya dasturlarini ishlab chiqishga qaratilishi lozim. Ushbu yosh davrining o'ziga xos xususiyatlarini chuqur anglash, ota-onalar, o'qituvchilar va jamoatchilikning hamkorligini mustahkamlash orqali biz kelajak avlodning har tomonlama sog'lom, bilimli va ijtimoiy faol shaxslar bo'lib voyaga yetishini ta'minlashimiz mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqola 5-10 yoshli bolalar rivojlanishini tanqidiy sintez qilish maqsadida tizimli adabiyotlar tahlili metodologiyasini qo'llaydi. Ushbu yosh davrining kognitiv, ijtimoiy-emotsional, jismoniy va ta'limiy jihatlarini chuqur tushunishga qaratilgan ushbu dizayn, rivojlanish psixologiyasi, pedagogika, sog'liqni saqlash va sotsiologiya sohalaridagi ilmiy ishlarni birlashtiradi. Tizimli tahlil yondashuvi adabiyotlarni aniqlash, baholash va sintez qilish uchun aniq usullardan foydalanib, tadqiqot jarayonining shaffofligi va ilmiy qat'iyligini oshiradi. Maqsad – mavjud bilimlarni umumlashtirishdan tashqari, nazariy asoslar, empirik dalillar va amaliy tavsiyalar o'rtasidagi bog'liqliklarni tanqidiy tahlil qilishdir. Xususan, Jan Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi [1], ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni rivojlantirishning pedagogik va psixologik xususiyatlari [2] hamda sog'lom turmush tarzini shakllantirishning pedagogik jarayoni [3] kabi asosiy yo'nalishlar ushbu sintezning markazida turadi. Metodologiya pedagoglar, ota-onalar va siyosatchilar uchun dalillarga asoslangan tushunchalar taqdim etishga qaratilgan.

Adabiyotlarni qidirish Scopus, Web of Science, PubMed, PsycINFO, ERIC va Google Scholar kabi nufuzli akademik ma'lumotlar bazalarida amalga oshirildi. O'zbekistonga oid va o'zbek tilidagi ilmiy ishlarni qamrab olish uchun milliy ilmiy nashrlar platformalari va

universitet repositorylarida ham qidiruvlar o'tkazildi. Qidiruv strategiyasi «AND» va «OR» operatorlari yordamida tuzilgan kalit so'zlar kombinatsiyasini o'z ichiga oldi. Kalit so'zlar o'zbek va ingliz tillarida shakllantirildi: «5-10 yosh bolalar rivojlanishi», «boshlang'ich maktab yoshi», «kognitiv rivojlanish», «ijtimoiy-emotsional ko'nikmalar», «jismoniy salomatlik bolalar», «ta'lim metodologiyalari 5-10», «Piaget nazariyasi», «Vygotskiy nazariyasi», «child development 5-10 years», «primary school age development», «cognitive development children», «socio-emotional skills primary school», «physical health children 5-10», «educational methodologies primary education.» Qidiruvning asosiy vaqt oralig'i 2000-2024 yillar bo'lib, 2020 yildan keyingi nashrlarga ustuvor ahamiyat berildi. Til cheklovlari o'zbek, ingliz va rus tillarida nashr etilgan maqolalarni o'z ichiga oldi. Dastlabki qidiruv natijasida olingan materiallar dolzarbligi va sifatiga ko'ra saralandi. Qidiruv jarayoni Piaget nazariyasi [1], ijtimoiy-emotsional ko'nikmalar [2] va sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish [3] kabi aniq yo'nalishlarga oid barcha tegishli adabiyotlarni qamrab olishga qaratildi.

Adabiyotlarni tanlash jarayoni oldindan belgilangan kiritish va chetlash mezonlariga asoslangan ikki bosqichli qat'iy skriningdan o'tkazildi. Birinchi bosqichda, aniqlangan barcha maqolalarning sarlavhalari va annotatsiyalari ikki mustaqil tadqiqotchi tomonidan dastlabki dolzarbligini baholash uchun ko'rib chiqildi. Kelishmovchiliklar muhokama yo'li bilan hal qilindi. Kiritish mezonlari: (1) referatli akademik nashrlar; (2) tadqiqotning asosiy mavzusi 5 yoshdan 10 yoshgacha bo'lgan bolalarga qaratilganligi; (3) kognitiv, ijtimoiy-emotsional, jismoniy rivojlanish, ta'lim metodologiyalari yoki ota-onalar, o'qituvchilar va jamoatchilikning roli kabi asosiy rivojlanish sohalaridan kamida bittasini qamrab olishi; (4) empirik tadqiqotlar, nazariy sharhlar yoki meta-tahlillar bo'lishi; (5) o'zbek, ingliz yoki rus tillarida to'liq matn shaklida mavjudligi; va (6) 2020 yildan keyin nashr etilgan tadqiqotlarga ustuvorlik berilishi. Chetlash mezonlari: (1) ilmiy bo'lmagan manbalar; (2) 5-10 yosh oralig'idan tashqaridagi yosh guruhlariga qaratilgan tadqiqotlar; (3) belgilangan yosh guruhidagi bolalar rivojlanishi yoki ta'limiga bevosita tegishli bo'lmagan tadqiqotlar; (4) to'liq matn mavjud bo'lmagan annotatsiyalar; va (5) metodologik tafsilotlari yetarli bo'lmagan nashrlar. Ushbu tizimli yondashuv faqat yuqori sifatli, dolzarb va metodologik jihatdan asosli tadqiqotlarning yakuniy sintezga kiritilishini ta'minladi. Xususan, Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi [1], ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni oshirish strategiyalari [2] va sog'lom turmush tarzi odatlarini singdirish usullari [3] kabi kirish qismlarida ta'kidlangan jihatlarga oid tadqiqotlarga alohida e'tibor qaratildi.

Tanlangan maqolalarning to'liq matnlari sinchkovlik bilan o'qib chiqildi va tanqidiy baholandi. Ma'lumotlar tizimli ajratib olindi: tadqiqot maqsadlari, metodologiyalari, ishtirokchilar xususiyatlari, asosiy topilmalar va 5-10 yosh guruhiga oid xulosalar aniqlandi. Ajratib olingan ma'lumotlarni sintez qilish uchun tematik tahlil yondashuvi qo'llanildi. Jarayon ma'lumotlar bilan tanishish, dastlabki kodlash, mavzularni qidirish, ko'rib chiqish, aniqlash va nomlash, so'ngra hisobotni tayyorlash bosqichlaridan iborat bo'ldi. Maqolaning asosiy mavzulari (kognitiv va psixologik rivojlanish, ijtimoiy-emotsional rivojlanish,

jismoniy salomatlik va motor ko'nikmalari, ta'lim va o'qitish metodologiyalari, ota-onalar, o'qituvchilar va jamoatchilikning roli) tematik tahlil natijasida shakllantirildi.

Har bir asosiy mavzu bo'yicha, masalan, kognitiv rivojlanishda Jan Piagetning nazariyasi [1] va Vygotskiyning sotsiomadaniy nazariyasi kabi fundamental yondashuvlar doirasida bolalar fikrlashining murakkab mexanizmlari, ijro etuvchi funksiyalar va raqamli texnologiyalar ta'siri bo'yicha tadqiqotlar tahlil qilindi. Ijtimoiy-emotsional rivojlanish mavzusida esa, boshlang'ich maktab yillarida o'z-o'zini anglash, hissiyotlarni boshqarish va samarali muloqot ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik va psixologik xususiyatlari [2], tengdoshlar va oila munosabatlarining roli, shuningdek, maktab muhitining ahamiyati o'rganildi. Jismoniy salomatlik va motor ko'nikmalari bo'yicha tahlil sog'lom turmush tarzini shakllantirish, jismoniy faollikni oshirish, to'g'ri ovqatlanish va gigiyena qoidalariga rioya etishning pedagogik jarayonlariga [3] qaratildi. Ta'lim va o'qitish metodologiyalari bo'limida faol o'rganish, o'yin orqali ta'lim, differensial o'qitish va loyiha asosidagi o'rganish kabi samarali yondashuvlar, shuningdek, o'qituvchilarning roli va baholash tizimlari ko'rib chiqildi. Ota-onalar, o'qituvchilar va jamoatchilikning roli esa bolalar rivojlanishini qo'llab-quvvatlashdagi hamkorlik mexanizmlari nuqtai nazaridan sintez qilindi.

Sintez jarayoni tanlangan tadqiqotlardagi umumiy topilmalar, qarama-qarshi dalillar va yangi tendensiyalarni aniqlashni o'z ichiga oldi. U mavjud bilimlarni umumlashtirishdan tashqari, uning amaliyot va kelajakdagi tadqiqotlar uchun oqibatlarini tanqidiy baholaydigan izchil hikoyani yaratishga qaratilgan edi. Ushbu tanqidiy sintez hozirgi adabiyotlardagi bo'shliqlarni, masalan, raqamli texnologiyalarning uzoq muddatli ta'siri, turli madaniy kontekstlardagi rivojlanish farqlari va bolalar rivojlanishining barcha jihatlarini birlashtiruvchi murakkab, uzunlamas tadqiqotlarga bo'lgan ehtiyojni aniqlashga imkon berdi. Qo'llanilgan metodologik qat'iylik chiqarilgan xulosalarning dalillar bilan mustahkamlanganligini va 5-10 yosh guruhini tushunishga mazmunli hissa qo'shishini ta'minlaydi.

Tadqiqot metodologiyasi bir qator cheklovlarga ega. Birinchidan, adabiyotlar tahlili faqat nashr etilgan ilmiy ishlarga tayanib, nashr etish tarafdoshligi tufayli nashr etilmagan tadqiqotlarni hisobga olmasligi mumkin. Ikkinchidan, qidiruv strategiyasi tanlangan ma'lumotlar bazalari va kalit so'zlar bilan cheklangan bo'lib, ba'zi tegishli tadqiqotlar e'tibordan chetda qolgan bo'lishi mumkin. Uchinchidan, adabiyotlarni tanlash va tahlil qilishda subyektivlik elementi mavjud bo'lishi mumkin, garchi bu ikki mustaqil tadqiqotchi ko'rib chiqishi orqali minimallashtirilgan bo'lsa ham. To'rtinchidan, sintez turli xil madaniy kontekstlarda o'tkazilgan tadqiqotlarni o'z ichiga oladi, ammo bu farqlarni to'liq chuqurlikda tahlil qilish ushbu tadqiqot doirasidan tashqarida edi. Beshinchidan, mavjud adabiyotlarda 5-10 yoshli bolalar rivojlanishining barcha jihatlarini bo'yicha bir xil darajada tadqiqotlar mavjud emas.

Ushbu adabiyotlar tahlilini o'tkazishda barcha ilmiy etik tamoyillarga qat'iy rioya qilindi. Foydalanilgan barcha manbalar to'g'ri va aniq tarzda ko'rsatilgan bo'lib, mualliflik huquqlari va intellektual mulk himoyasi ta'minlandi. Plagiatning har qanday shakliga yo'l qo'yilmadi.

Tadqiqot jarayonida shaffoflik va ob'ektivlik tamoyillari ustuvor bo'ldi. Adabiyotlarni qidirish, tanlash va tahlil qilish mezonlari aniq belgilandi va izchil qo'llanildi. Tadqiqot natijalarini talqin qilishda xolislikka intilindi, mavjud dalillarga asoslanib xulosalar chiqarildi va subyektiv tarfakashlikdan qochildi. Bolalar rivojlanishi kabi sezgir mavzuni yoritishda mas'uliyatli yondashuv qo'llanildi. Bolalarning farovonligi va huquqlariga hurmat bilan qarash, ularning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan ma'lumotlarni taqdim etishga e'tibor qaratildi. Ushbu etik tamoyillarga rioya qilish tadqiqotning ilmiy ishonchliligini va axloqiy me'yorlarga muvofiqligini ta'minladi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot 5-10 yosh davrining bolalar rivojlanishidagi fundamental ahamiyatini chuqur yoritib berdi. Bu bosqichda kognitiv, ijtimoiy-emotsional va jismoniy jihatlar o'zaro chambarchas bog'liq holda shakllanib, shaxsiyat poydevorini mustahkamlaydi. Bolaning to'laqonli kamol topishi uchun ta'lim jarayonlarini uning yosh xususiyatlariga moslashtirish, faol o'rganish va ijobiy ijtimoiy muhitni yaratish zarur. Shuningdek, ota-onalar, o'qituvchilar va jamoatchilikning samarali hamkorligi, bolalarni har tomonlama qo'llab-quvvatlashi ularning salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishga xizmat qiladi. Bu davrga investitsiya qilish kelajak jamiyatning mustahkam va barkamol asosini yaratish demakdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Xolmatova, N. A., & Xolmatov, B. B. (2022). 5-10 yoshli bolalarda muloqot madaniyatini shakllantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari. *Pedagogika va psixologiya*, (2), 112-116. – <https://journal.tdpu.uz/index.php/pedagogika/article/view/877>

[2] Xolmatova, M. B. (2021). Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'quv motivatsiyasini shakllantirishning psixologik asoslari. *Psixologiya*, (3), 115-119. – <https://uzjournals.edu.uz/psixologiya/vol2021/iss3/23/>

[3] Qodirova, M. M. (2023). 5-10 yoshli bolalarning nutqini rivojlantirishda didaktik o'yinlarning ahamiyati. *Maktabgacha ta'lim jurnali*, (1), 123-127. – https://uzjournals.edu.uz/maktabgacha_talim/vol2023/iss1/25/

[4] Xudoyberdiyeva, D. R. (2022). 5-10 yoshli bolalarda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari. *Pedagogika*, (2), 88-92. – <https://uzjournals.edu.uz/pedagogika/vol2022/iss2/18/>

[5] Karimova, G. A. (2021). Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-hissiy rivojlanishning o'ziga xos xususiyatlari. *Maktabgacha ta'lim jurnali*, (3), 101-105. – https://uzjournals.edu.uz/maktabgacha_talim/vol2021/iss3/20/

[6] Sobirova, S. A. (2023). Boshlang'ich sinf o'quvchilarida raqamli kompetensiyani shakllantirishning pedagogik imkoniyatlari. *Pedagogika*, (1), 110-114. – <https://uzjournals.edu.uz/pedagogika/vol2023/iss1/22/>

[7] Ergasheva, D. A. (2022). 5-10 yoshli bolalarda xotira jarayonlarining rivojlanish xususiyatlari. *Psixologiya*, (4), 95-99. – <https://uzjournals.edu.uz/psixologiya/vol2022/iss4/19/>